

ISTORIE

Acest volum, apărut în cadrul Programului de sprijin pentru publicare „Nicolae Iorga“, a beneficiat de susținere din partea Ambasadei Franței în România.

v i v r e
l e s
c u l t u r e s

Thierry Wolton (n. 1951) este jurnalist, scriitor și istoric, profesor la École Supérieure de Commerce din Paris. E preocupat în mod special de istoria regimurilor comuniste, de Războiul Rece și de influența sovietică în Occident. A mai publicat: *Vivre à l'Est* (1977), *L'Occident des dissidents* (în colaborare cu Christian Jelen, 1979), *Culture et pouvoir communiste* (în colaborare cu Natalia Diujeva, 1979), *Le KGB en France* (1986; trad. rom. *KGB-ul în Franța*, Humanitas, 1992), *Silence, on tue* (în colaborare cu André Glucksmann, 1986), *Les visiteurs de l'ombre* (în colaborare cu Marcel Chalet, 1990), *Le Grand Recrutement* (1993), *La France sous influence: Paris–Moscou, 30 ans de relations secretes* (1997), *L'Histoire interdite* (1998), *Rouge-brun: Le Mal du siècle* (1999; trad. rom. *Roșu-brun: Răul secolului*), *Le grand bluff chinois: Comment Pékin nous vend sa „révolution“ capitaliste* (2007), *Le KGB au pouvoir: Le système Poutine*, (2008; trad. rom. *KGB-ul la putere: Sistemul Putin*, Humanitas, 2008, ed. a II-a 2014).

Trilogia *O istorie mondială a comunismului: Încercare de investigație istorică* este cea mai amplă întreprindere de acest gen (peste 3.300 de pagini) și explică sistemul comunist din perspectiva celor trei mari actori ai săi: călăii (vol. 1; trad. rom. *Cu pumnul de fier: Călăii*, Humanitas, București, 2018), victimele (vol. 2) și complicii (vol. 3).

THIERRY WOLTON

O ISTORIE MONDIALĂ A
COMUNISMULUI

ÎNCERCARE DE INVESTIGAȚIE ISTORICĂ

VOLUMUL 2
CÂND MOARE CORUL
VICTIMELE

Cu o prefață a autorului la ediția românească

Traducere din franceză
de Wilhelm Tauwinkl, Mariana Piroteală, Elena Ciocoiu,
Adina Cobuz, Emanoil Marcu și Vlad Russo

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Adina Săucan
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Andreea Dobreci

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

Thierry Wolton
Une histoire mondiale du communisme: Essai d'investigation historique
Tome 2: *Quand meurt le cœur: Les victimes*
© Éditions Grasset & Fasquelle, 2015

© HUMANITAS, 2019, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Wolton, Thierry

O istorie mondială a comunismului: încercare de investigație istorică /

Thierry Wolton. – București: Humanitas, 2018 –

3 vol.

ISBN 978-973-50-6266-8

Vol. 2: Când moare corul: Victimele / trad. din franceză de Wilhelm Tauwinkl,

Mariana Piroteală, Elena Ciocoiu, ... – 2019. – ISBN 978-973-50-6268-2

I. Tauwinkl, Wilhelm (trad.)

II. Piroteală, Mariana (trad.)

III. Ciocoiu, Elena (trad.)

94

32

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 021 311 23 30

Adevărata tragedie nu este atunci când moare eroul,
ci atunci când moare corul.

Iosif Brodski
(discurs rostit cu ocazia decernării
Premiului Nobel pentru literatură, 1987)

Pentru victime

Cuprins

Prefață la ediția în limba română	11
Cuvânt înainte: De nedescris, de neconceput	13
Prima parte: Războiul civil permanent	
Prolog	21
1. Imperativul războiului	23
2. Fabrica dușmanilor	51
3. Pielea culacului	77
4. Moartea lui Dumnezeu	127
5. Vânărea „celuilalt“	158
6. Crima împotriva spiritului	202
Partea a doua: Cercurile infernului	
Prolog	273
7. Vinovat	275
8. Prizonieratul	307
9. Cimitire pentru cei vii	331
10. Pedepsa colectivă	381
11. Înfometății	399
12. Copiii întâi de toate	439
13. O lume de rahat	480
Partea a treia: <i>Homo communistus</i>	
Prolog	491
14. Principiul realității	493
15. În paradisul muncitorilor	525
16. Șuruburile și mașinăria	554
17. Mașinăria și șuruburile	595
18. Supunere și nesupunere de bunăvoie	632
Partea a patra: Ei și ceilalți	
Prolog	663
19. Noua religie	665
20. Precum zeii pe pământ	687
21. Cei mai egali	737
Partea a cincea: Rezistența	
Prolog	777
22. Osândiții pământului	779
23. Ocnașii foamei	803
24. Luptătorii pentru libertate	844
25. A gândi altfel	876

Epilog. Latura întunecată și chipul luminos ale omenirii	911
Tablă de materii	917
Sumarul volumului 1. Cu pumnul de fier: Călăii	923
Sumarul volumului 3. Un adevăr mai rău decât minciuna: Complicii	925

Prefață la ediția în limba română

Dragi cititori,

Din respect față de victime avem datoria de a nu uita ce a însemnat cu adevărat noaptea totalitară comunistă. Sacrificiul pe care l-au făcut acei oameni, de toate vârstele, de toate condițiile, de toate naționalitățile, depășește orice capacitate de înțelegere. Victimele sunt adevăratul chip al acelor regimuri care au purtat – ceva nemaivăzut în istoria omenirii – un război civil permanent împotriva propriilor popoare. Toți acei oameni au suferit aceeași soartă, dar fiecare și-a dus crucea singur și neștiut, și fiecare și-a murit moartea într-o singurătate fără sfârșit. Noi, omenirea întreagă, avem datoria morală de a le păstra memoria, indiferent dacă am cunoscut la rândul-ne regimurile fără de lege, dacă le-am fost complici, cu gândul sau cu fapta, sau dacă am închis ochii și nu ne-am lăsat atinși de tragedia care se desfășura în vecinătatea noastră. Victimele comunismului reprezintă conștiința noastră vinovată.

Trilogia *O istorie mondială a comunismului* le este întru totul dedicată tocmai din această cauză.

Și tocmai de aceea prezentul volum, *Victimele*, îmi este cel mai drag; ele, victimele, au fost pentru mine, de la început, motorul principal al întregul proiect al *Istoriei mondiale*. Am urmărit să subliniez caracterul permanent și invariabil al comunismului dincolo de particularitățile țărilor care i-au căzut pradă. Închisoarea, torturile, deportările, foametea organizată, exterminarea în masă, abrutizarea și dependența totală a oamenilor față de stat, inegalitățile de neconceput, impuse sub aparența demagogiei egalitariste, acestea sunt trăsăturile specifice comunismului. Dincolo de Cortina de Fier s-a dezlănțuit infernul, iar cercurile lui nu se diferențiau decât prin intensitatea răului, la capătul căruia aștepta moartea, moartea spiritului pentru cei mai mulți, moartea fizică pentru cei martirizați.

Înainte să vorbesc despre victime, a fost neapărat necesar să vorbesc despre regimurile culpabile, cu nenumărații călăi implicați, de la cei care dădeau ordinele și până la cei care le executau. Am fost silit să fac rechizitoriul și să retrasez istoria comunismului aflat la putere, istoria tuturor regimurilor care au avut ca origine marxism-leninismul – acesta a fost scopul primului volum. Bilanțul victimelor va da măsura exactă a

dimensiunii imorale a acestor regimuri, despre care vorbește cel de-al treilea volum, privitor la complici. Așadar, întreaga *Istorie mondială a comunismului* are ca miez și ax central lucrarea de față, consacrată victimelor.

„Se poate întotdeauna și mai rău“, spuneam în introducerea trilogiei. Am fost mereu convins că, indiferent ce ne-am putea imagina despre regimurile comuniste, realitatea stă într-adevăr mult mai rău. Volumul de față aduce mărturii în acest sens – și încă în ce măsură! Aici ne confruntăm cu inimaginabilul, cu indicibilul. Am plâns în timp ce adunam materialele care descriu calvarul, am plâns pentru supliciu îndurat de victime, am plâns citind despre cruzimile călăilor, care sunt – să nu uităm – tot oameni ca și noi. Iar când am așternut totul în scris, durerea a devenit și mai intensă, căci una e să citești o mărturie, și alta s-o istorisești chiar tu. Plânsul e, fără doar și poate, omagiul cel mai omenesc, pur și simplu omenesc, pe care l-am putea aduce celor care au îndurat chinul și care nu mai sunt printre noi.

Pregătiți-vă sufletește, dragi cititori, urmează să coborâți în infern!

De nedescris, de neconceput

Cititorule, închide ochii. Auzi un zgomot de roți? Trec vagon-zak-urile. Trec „roșcovanele“, în orice minut din zi și din noapte, în orice zi din an. Și, iată, se aude plescăit de apă: trec șlepurile cu deținuți. Și, iată, huruie motoarele dubelor. Tot timpul debarcă, îmbarcă ori transbordează pe cineva. Dar de unde vine această larmă? Din celulele arhipline ale închisorilor de tranzit. Și acest urlat? Sunt vaietele celor jefuiți, violați, bătuți... Am trecut în revistă toate modalitățile de transport și am constatat că sunt unul mai prost decât altul. Am examinat închisorile de tranzit, dar n-am găsit că vreuna ar fi mai bună. Și chiar cea mai de pe urmă speranță omească, speranța că îl așteaptă ceva mai bun, că în lagăr va fi mai bine, este o speranță mincinoasă. În lagăr va fi mai rău!* — ALEKSANDR SOLJENIȚIN

În schița sa autobiografică, unde vorbește despre prietenii din tinerețe cu poezii generației lui, dintre care mulți au fost apoi sacrificați de regimul sovietic, Boris Pasternak își întrerupe narațiunea în zorii anilor 1930. Ceea ce urmează – notează el – „ar trebui descris în așa fel încât să și se strângă inima și să și se ridice părul din cap“.¹

Groaza este greu sau chiar imposibil de redat în scris, chiar pentru cei ce au trăit-o. Au încercat-o toți martorii care s-au întors din iad, orice chip ar fi luat acesta. Greutatea calvarului, rușinea față de cele suferite, teama de a redeschide rănilor, dorința de a uita, blocajele sunt numeroase. Povestirile întoarcerii la viață sunt străbătute de o durere nesfârșită, scot la iveală strigătul de suferință pe care doar victimele trecute prin nenorociri asemănătoare îl pot înțelege pe deplin. Experiența inumanului nu poate fi împărtășită și rămâne, în mare parte, de neînțeles pentru muritorul care n-a trăit-o. Într-o carte consacrată proceselor politice în sistemele comuniste, Annie Kriegel subliniază că e imposibil să ne punem în locul victimelor, într-o manieră generală. „În mai 1968, în ciuda

* Aleksandr Soljenitîn, *Arhipelagul Gulag*, vol. I, trad. de Nicolae Iliescu, Univers, București, 1997, p. 413 (n. tr.).

1. Boris Pasternak, „Hommes et positions: Une esquisse autobiographique“, în *Écrits autobiographiques: Le Docteur Jivago*, ed. Hélène Henri, cu un dosar „Affaire Pasternak“, Gallimard, „Quarto“, 2005, p. 208.

admirației provocate de subiect, am fost șocată de acest strigăt bine intenționat: «Suntem cu toții evrei germani» – relatează ea. Nu, în ceasul prigoanei nu suntem cu toții evrei germani: există cei care sunt astfel și care ajung în camerele de gazare și cei care nu sunt astfel și care, în cel mai bun caz, nu sunt conștienți ce înseamnă o cameră de gazare. Identificarea anacronică cu martirii și victimele pornește, fără îndoială, de la un sentiment nobil, dar este, în ultimă instanță, o impostură.¹ La fel se întâmplă și cu martirologiul comunismului.

În fața unei mari suferințe, smerenia este absolut necesară. „Nici un scriitor, nici un poet nu va putea descrie barbaria din lagărele sovietice“, afirmă deținutul Ivanov într-o scrisoare adresată redactorului-șef de la *Izvestia*, în noiembrie 1952.² Dar chinul torturii? Dar izolarea surghiunului? Suferința de nesuportat a celui înfometat? Incapacitatea de a înțelege a copilului? Neputința celui vârstnic? Dar frica femeilor? Lipsurile îndurate de mame, de soții, de fiice? Disperarea fără margini a bărbatului care știe că toți ai lui vor avea de suferit? Sunt nenorociri care nu pot fi redată în cuvinte, nu ai cum să le pătrunzi cu mintea. „Dar cum să povestești de-nepovestitul?“, întreabă Varlam Șalamov, ale cărui *Povestiri din Kolîma* se numără printre capodoperele literaturii concentraționare. „Nu poți să-l pui în cuvinte. Moartea ar fi fost atunci mai simplă, poate.“³

Tragedia nu poate fi disociată de comunism, fiind expresia acestuia. Calvarul repetat de-a lungul anilor, caznele reproduse în diversele versiuni naționale provin din natura sistemului. Suntem obligați să găsim cuvintele pentru a reda această istorie, aceste istorii, deși e imposibil de pătruns întinericul absolut al răului îndurat de toate victimele care au coborât în iad. Totuși, cuvântul rămâne pe vecie singurul mormânt pentru cei care nu mai sunt și singurul instrument de folos pentru cei care au scăpat. Cine n-a cunoscut chinurile trupului ce se sleiește, cine n-a auzit rătăcirea sufletului pornit spre lumea de dincolo⁴ poate măcar încerca să fie umilul interpret al acestora.

În 1936, Boris Souvarine a publicat la Paris un *Bilanț al terorii în URSS* (*Bilan de la terreur en URSS*). El constată, dezamăgit, că, „auzind vorbindu-se de nemiloasa dictatură bolșevică și citind în ziare știri sinistre sau relatări înfricoșătoare despre execuții capitale în serie, despre arestări și deportări în masă, publicul devine blazat și pierde noțiunea exactă a acestor lucruri atroce“. Și precizează: „Oamenii ajung chiar să acorde cel mult o atenție vagă sau resemnată, când nu arată chiar indiferență

1. Annie Kriegel, *Les Grands Procès dans les systèmes communistes*, Gallimard/Idées, 1972, p. 82.

2. Arhiva de Stat Rusă de Istorie Contemporană, fond 5, inventar 21, dosar 557, p. 41.

3. Varlam Șalamov, *Moya zhizn' – Neskol'ko moikh zhizney* (*Viața mea – câteva dintre viețile mele*), 1961.

4. Jacques Catteau, prefață la Luba Jurgenson, *L'expérience concentrationnaire est-elle indicible?*, Le Rocher, 2003, pp. I–IV.

ori scepticism. Ne obișnuim cu toate, cu represiunea ca și cu războiul, mai ales dacă alții sunt cei care suferă.⁴¹ Dacă la aceste crime staliniste – de dinaintea Marii Terori și până în momentul în care dă mărturie Souvarine – le adăugăm pe cele care aveau să urmeze în URSS, apoi în alte părți din lumea comunistă, încă și mai ample, mai sângeroase, mai înfricoșătoare, atunci resemnarea ne pândește pe toți. Uneori s-a pus problema banalității răului, dar expresia n-are nici un sens pentru victimele care au cunoscut suferința în trupul lor. Dimpotrivă, generalizarea răului este un adevăr al comunismului care te copleșește îndată ce începi studiul acestei istorii. Indiferența față de crimă de care vorbea deja Souvarine provine mai ales din dificultatea de a o concepe în amploarea ei, ca și de a o înțelege logic. Ceea ce nu se poate explica este dificil de înțeles; suntem în așa fel construiți încât putem integra faptele doar atunci când suntem dispuși să le recunoaștem.

În *Memoriile* sale, Raymond Aron își evocă neîncrederea față de Holocaust în momentul în care acesta se desfășura: „Genocidul: ce știam noi despre el la Londra? La nivelul conștiinței clare, percepția mea era aproximativ următoarea: lagărele de concentrare erau crude, conduse de gardieni recrutați nu dintre deținuții politici, ci dintre infractorii de drept comun; mortalitatea era ridicată, dar camerele de gazare recunosc că nu mi le-am închipuit și, pentru că nu mi le puteam închipui, nu știam de ele.”⁴² Când, în decembrie 1942, guvernele aliate au denunțat public procesul de exterminare a evreilor pornit de naziști, filozoful Hannah Arendt își amintește că n-a crezut, „pentru că acest lucru era împotriva oricărei necesități, a oricărei nevoi militare”⁴³. Crimele comunismului n-au nici ele vreo utilitate vădită dacă gândim în termeni raționali, de unde dificultatea de a le concepe atunci când facem abstracție de cauzele lor ideologice.

Drama e într-atât de mare, încât este dificil de pătruns pe de-a-ntregul, cu atât mai greu de redat în cuvinte. Dincolo de un anumit prag, numărul victimelor devine o abstracție, este pur și simplu de neimaginat. Or – repetăm – ceea ce depășește capacitatea de înțelegere rămâne și greu de închipuit. Caracterul irațional este un alt obstacol în calea înțelegerii crimei. De ce să fie uciși atâția oameni, la ce bun, în ce scop? Războiul civil permanent pe care l-au purtat toate regimurile comuniste împotriva propriilor popoare rămâne o aberație dacă nu-i înțelegem cauzele, dacă-i refuzăm rațiunile. Minte este mai mulțumită, iar conștiința mai liniștită atunci când se găsesc justificări în anumite circumstanțe atenuante, în caracterul aparte al unui conducător sau altul, e mai greu

1. Apud Jean-Louis Panné, „La négation de la famine en Ukraine“, în Catherine Coquio (ed.), *L'Histoire trouée: négation et témoignage*, L'Atalante, 2004.

2. Raymond Aron, *Mémoires*, Julliard, 1983, p. 176.

3. Interviuul lui Günter Gaus cu Hannah Arendt, 1964, reprodus în *Les Origines du totalitarisme*, Gallimard/Quarto, 2002, p. 122.

să admiti că s-a întâmplat ceea ce trebuia să se întâmple, fiindcă așa era scris. Filozoful Alexandre Koyré pomenea, în această privință, de „conspirația în plină zi”¹: semnele catastrofei au fost evidente pentru cei dispuși să se uite atent. Fanaticii utopiei au aplicat tablele legilor lor, iar adevărul profeției lor a rezistat atâta timp cât s-a desfășurat.²

Cei sacrificați de comunism n-au beneficiat de o compasiune consensuală comparabilă cu cea arătată, din fericire, victimelor nazismului după război. În lipsa compasiunii, nu s-a putut cunoaște măsura acestei noi drame a omenirii. Pot fi avansate mai multe motive pentru a înțelege de ce au fost tăgăduite crimele comuniste. În afară de Cambodgia, nici o altă țară n-a fost învinsă cu forțe militare, ci toate s-au prăbușit de la sine, iar responsabilii lor n-au mai trebuit să dea seamă, cu excepția câtorva conducători ai khmerilor roșii judecați la Phnom Penh. Această diferență de memorie ține mai ales de contrastul presupuselor ideologii care au întemeiat cele două mari doctrine totalitare ale secolului XX. Excluderii Celuilalt, idee care a motivat nazismul, i se opune viitorul luminos promis de comunism pentru majoritatea omenirii. Primul i se adresa unei elite, celălalt vorbea în numele poporului; primul se dorea exclusiv, celălalt – universal; unul s-a luptat pentru interesul unui grup restrâns, celălalt pretindea că este devotat norodului. Nici procesele de punere în practică a doctrinelor nu se aseamănă. E mai puțin dezamăgitor când îți se predică iadul pentru ceilalți decât când e făgăduit paradisul pentru toți. Răul poate fi lesne observat de către cei ce-i cad victime, dar binele rămâne cel mai adesea o abstracție pentru cei cărora le este promis. Exterminarea celorlalți este un obiectiv mai lesne de atins decât fericirea universală. Nazismul și-a îndeplinit misiunea până la urmă, în timp ce comunismul nu și-a împlinit planul. Or omului nu-i place deloc să admită că și-a înșelat așteptările.

Iluzia a ocrotit multă vreme regimurile conduse de dictatura proletariatului, mai mult prin speranța întrupată de utopie decât prin forța propagandei lor. Zicala cu omleta și spartul ouălor a servit de nenumărate ori drept scuză că nu s-a plecat urechea la strigătele din aceste iaduri. Fericirea poporului nu merita oare unele sacrificii, mai ales din rândul dușmanilor săi? Cei sacrificați au fost nenumărați, mai ales printre popoarele supuse. Poeta ucraineană Olena Teliha, împușcată de naziști în 1942 la Babîn Iar, după ce mai înainte scăpase din marea foamete pusă la cale de Stalin în deceniul precedent, vedea în conducătorii comuniști niște „pustiitori ai vieții”. Și nu e vorba în această expresie doar de cei jertfiți pe altarul ideologiei. Viața însăși este pustiită la trecerea „roții roșii”³. „Roata istoriei se rostogolește; te va strivi de i te pui în cale”,

1. Alexandre Koyré, *Réflexions sur le mensonge*, reed. Allia, 1996, pp. 9–12.

2. François Furet, *Le Passé d'une illusion*, Robert Laffont/ Calmann-Lévy, 1995, p. 14.

3. *Roata roșie* se intitulează romanul-fluviu al lui Aleksandr Soljenițin, despre „nodurile” istorice care au dus la evenimentele din octombrie 1917 în Rusia.

anunța o lozincă a khmerilor roșii. Avertismentul a fost valabil atât pentru cei morți, cât și pentru cei vii. Copilul denunțator, muncitorul exploatat, țăranul colectivizat, femeia supusă vieții de zi cu zi, intelectualul cu căluș în gură, artistul cenzurat, toți aceștia au avut un destin frânt, în parte sau cu totul. Chinurile de zi cu zi sunt părtașe la nesfârșita mizerie umană ce rezultă din această istorie. Fericirea comunistă n-a existat decât în mintea celor care n-au putut-o cunoaște.

La impostura proiectului se adaugă minciuna privind înfăptuirea lui. Dictatura asupra proletariatului, așa cum au numit-o victimele acesteia, le-a permis stăpânilor să cunoască toate plăcerile puterii, în timp ce robii se zbăteau în necazurile lor zilnice. Niciodată inegalitatea între ființe nu s-a văzut atât de flagrant ca în aceste regimuri totalitare fără lege, în care arbitrarul a autorizat toate nelegiuirile, toate privilegiile, toate corupțiile. Conducătorii comuniști și executanții lor plini de râvnă n-au fost doar „pustiitori”; au abuzat de tot ce le putea oferi viața, în detrimentul popoarelor pe care pretindeau că le slujesc. Mitul societății egalitare, acest vechi vis al omenirii, s-a zdrobit lovindu-se de realitatea comunistă.

Din acest dezastru s-au ridicat oameni verticali care, cu riscul libertății lor, al vieții lor, au dat mărturie în numele celor care nu mai erau, pentru cei care nu mai puteau, în locul celor care n-aveau mijloacele să ia atitudine. Curajul acestor crainici a arătat că ființa umană nu se reduce la o clasă, nici la un colectiv pus în mișcare de pretinse legi științifice. Acești purtători de adevăr continuă, de-a lungul timpului, să ne ajute să înțelegem ce s-a petrecut, rămân veșnic depozitarii acestei epoci sângeroase. Jules Michelet își propunea, la vremea lui, să „dea glas tăcerilor Istoriei”. Tăcerea care a acoperit epopeea ucigătoare a comunismului a fost atât de asurzitoare, încât nu va fi niciodată prea târziu să ascultăm ce are să ne spună această istorie atât de aparte, despre lume și despre noi înșine. „Nu există nici o limită”, spune Nadejda Mandelștam, care a luptat toată viața pentru reabilitarea soțului ei, poet: „Trebuie să vorbim despre unul și același lucru până ce vor ieși la iveală fiecare năpastă și fiecare lacrimă și vor deveni clare cauzele celor ce s-au petrecut și se petrec și astăzi.”¹ Câteva decenii mai târziu, într-un alt arhipelag comunist, Liu Xiaobo devine ecoul poetei atunci când ne amintește, între două șederi în lagăr, că „doar păstrând amintirea victimelor, refuzând să participăm la ospățul la care se servesc dumicați de pâine înmuiată în sânge de om, doar așa supraviețuitorii și oamenii liberi care nu se află în spatele gratiilor vor putea descoperi sensul vieții și respectul omenesc și vor putea să se poarte cu demnitate”².

1. Nadejda Mandelștam, *Contre tout espoir: Souvenirs II*, Gallimard, 1974 [Nadejda Mandelștam, *Speranță abandonată: Memorii: Cartea a doua*, trad. de Nicolae Iliescu, Polirom, Iași, 2005, p. 495 – n. tr.].

2. Liu Xiaobo, „Subvertir le système du mensonge avec la vérité”, în *La Philosophie du porc et autres essais*, Gallimard/Bleu de Chine, 2011, pp. 137–138.

PRIMA PARTE

RĂZBOIUL CIVIL PERMANENT

Prolog

Ocara mea nu se poate exprima prin cuvinte; de aceea, până la moarte, îmi voi consacra întreaga viață memoriei acestor suflete rătăcitoare, acestor victime anonime.

LIU XIAOBO

Violența este parte intrinsecă a regimurilor comuniste. Apărute în marea lor parte în urma unui conflict, acest context războinic a atârnat greu asupra cursului istoriei lor. „Masificarea“ indivizilor începând cu Primul Război Mondial a jucat probabil un rol în brutalitățile ce au însoțit revoluția bolșevică. Mai târziu, țările Europei Centrale și de Est au trecut la comunism, în urma unei alte confruntări planetare, o dată cu cuceririle Armatei Roșii. Revoluționarii chinezi s-au luptat cu invadatorul japonez și s-au dat de două ori la război civil înainte de a învinge. Marșul îndelungat al comuniștilor din Indochina spre independență a fost făcut pe seama colonizatorului francez, înainte de a trebui să înfrunte cea mai mare putere a lumii, într-un lung conflict ucigător. Doar în Cuba războiul a jucat un rol secundar, cu mișcări de rezistență ce țineau mai mult de operetă decât de exerciții militare.

Faptul că regimurile comuniste s-au impus mai ales în țări cu economie agrară a întreținut, de altfel, această violență de la început. Pentru răsturnarea vechii ordini, bolșevicii s-au folosit de răscoala țăranilor ruși, înainte de a-i pune capăt *manu militari*. Naționalismul țăranilor a fost vârful de lance al forțelor maoiste împotriva agresorului japonez, China rurală s-a mobilizat mai mult pentru combaterea dușmanului ereditar decât pentru promovarea unei republici populare. Luptătorul din rezistența vietnameză provenea din orezării, iar khmerii roșii au făcut recrutări în zonele cele mai retrase din Cambodgia. Erou fără voie al comunismului în marș, țăranul și-a pus amprenta pe această epocă sângeroasă, cu combinația de grosolanie și brutalitate proprie oamenilor obișnuiți să înfrunte forțele naturii. A adus cu el în epopeea revoluționară o sălbăticie pe care intelectualii marxist-leniniști au instrumentalizat-o. Violența pornită de jos a servit violenței pornite de sus, până când aceasta din urmă nu și-a mai împărțit domnia cu nimic altceva.

Acești factori explică, fără îndoială, deriva criminală în care s-au prăbușit toate „revoluțiile“ comuniste. Pentru a se impune, noile puteri au fost silite uneori să lupte cu arma în mână – împotriva rușilor albi în

primii ani ai bolșevismului, a naționaliștilor din China, mai ales –, ceea ce avea să ducă la și mai multă violență. S-ar explica astfel teroarea ce a însoțit instaurarea acestor regimuri: conjunctura, greutățile sociale, nevoia de supraviețuire.

Drept pretexte, revoluționarii s-au folosit mereu de circumstanțe, de inamicul real (sau presupus), precum și de alte temeuri ca să-și justifice pumnul de fier, să-și scuze brutalitatea. Insistența pe aceste circumstanțe este un mijloc de a degreva doctrina de intențiile sale reale și de a pune sub semnul relativului răspunderea oamenilor care au vrut s-o pună în aplicare cu orice preț. Cu toate acestea, programul marxist-leninist este aplicat peste tot.

Imperativul războiului

Sinteza dintre absența libertății și socialism, înfăptuită de Lenin, a trăsnet lumea mai tare decât descoperirea energiei atomice. — VASILII GROSSMAN

Conducătorii comuniști nu și-au ascuns niciodată intențiile, așa cum n-au mințit nici în privința politicii pe care socoteau s-o pună în practică. Societatea făgăduită trebuia construită pe ruinele celei vechi, care însă nu avea să se lase distrusă fără să reacționeze. „În privința trecutului să facem *tabula rasa*“ n-a fost doar o lozincă, ci a devenit o politică. „Comuniștilor le repugnă să-și ascundă vederile și intențiile. Ei declară fățiș că țelurile lor pot fi atinse numai prin doborârea violentă a întregii orânduiri sociale de până acum“, avertizaseră Marx și Engels în încheierea *Manifestului* lor din 1848.*

Teroarea iacobină a inspirat un mare număr de pretendenți la marea răsturnare. Jean Jaurès, care nu figurează printre cei mai extremiști ai epocii sale, a făcut elogiul acestei metode în *Histoire socialiste de la Révolution française*. Salutând „arbitrarul ghilotinei“, a văzut în uciderea adversarului o necesitate pentru salvarea idealului: „Când o mare țară revoluționară luptă în același timp contra facțiunilor înarmate interne și contra lumii – scrie el –, când cea mai mică ezitare sau cea mai mică greșeală pot compromite poate pentru veacuri întregi destinul noii orânduiri, cei care conduc această întreprindere imensă nu mai au timpul să ralieze disidenții, să-și convingă adversarii. [...] Ei trebuie să lupte, să acționeze, iar pentru a-și păstra intactă întreaga forță de acțiune, pentru a nu o risipi, îi cer morții să realizeze în jurul lor unanimitatea imediată de care au nevoie. [...] Moartea restabilește ordinea și permite continuarea drumului.“⁴¹ Stalin, care probabil n-a citit aceste rânduri ale lui

* Karl Marx, Friedrich Engels, „Manifestul Partidului Comunist“, în Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere alese în două volume*, ediția a III-a, vol. 1, Editura Politică, București, 1966, p. 42 (n. tr.).

1. Apud Stéphane Courtois, „Le communisme en questions“, în *Dictionnaire du communisme*, Larousse, 2007, p. 12 [„Comunismul în întrebări“, în Stéphane Courtois (coord.), *Dicționarul comunismului*, trad. de Mihai Ungurean, Aliza Ardeleanu, Gabriela Ciubuc, Polirom, Iași, 2008, pp. 15–16 – n. tr.]

Jaurès, avea să spună, la rându-i, că „moartea rezolvă toate problemele: unde nu-s oameni, nu-s probleme“¹.

Admirația lui Lenin față de Robespierre este cunoscută; tovarășul său de arme, Troțki, l-a supranumit „Maximilian Lenin“². Fidel Castro și-a declarat de nenumărate ori înflăcărarea față de iacobin, chiar înainte de a deveni el însuși comunist: „Robespierre a fost idealist și cinstit până la moarte“, proclama el în 1954. „Revoluția în primejdie, dușmanii la toate hotarele, trădătorii gata de orice lovituri de pumnal în spate, cei șovăitori împiedicând mereu drumul: trebuia să fii aspru, neclintit, sever, să păcătuiești prin exces, și nu prin omisiune, în ceasul în care ar fi putut fi începutul sfârșitului. Le trebuiau aceste câteva luni de Teroare pentru a pune capăt unei terori de veacuri. De niște Robespierre e nevoie în Cuba, mulți Robespierre!“³ Pătruși de filozofia iluministă, formați în comunism de PC Francez, conducătorii khmerilor roșii au fost admiratori fervenți ai momentului 1793.⁴ Pol Pot, „Fratele numărul 1“, a mărturisit că, la începutul vieții sale, *La Grande Révolution française (Marea Revoluție Franceză)*, scrisă de anarhistul rus Kropotkin, fusese cartea care l-a marcat cel mai mult.⁵

După lovitura de stat din octombrie 1917, când puterea bolșevică tocmai depășise cele o sută de zile ale efemerei Comune din Paris din 1871, Lenin se bucura că rezistase deja atât de multă vreme. Este convins că doar violența poate în continuare să garanteze supraviețuirea noului regim. Precedentul terorii iacobine, care n-a mers până la capăt, îl obsedează. După eșecul Revoluției Ruse din 1905, a denunțat atitudinea ezitantă a social-democrației care nu îndrăznește să anunțe brutalitatea luptei care avea să urmeze: „A ascunde maselor necesitatea unui război distrugător, sângeros, lipsit de speranță ca obiectiv al acțiunii viitoare înseamnă să te înșeli pe tine însuși și să înșeli poporul“, scria el într-un articol despre insurecția din Moscova, publicat în *Pravda* în 1906. În 1918, în *Scrisoare către muncitorii americani*, era și mai categoric: „În perioade de revoluție lupta de clasă ia în mod inevitabil, întotdeauna și în toate țările, forma de război civil, iar războiul civil e de neconceput fără distrugerii dintre cele mai grele, fără teroare...“⁶ Lupta de clasă, acest motor al istoriei, potrivit lui Marx, trebuie să se transforme în

1. *Apud* Robert Conquest, *Staline*, Odile Jacob, 1993, p. 96.

2. *Apud* Boris Souvarine, *Staline*, éditions Gérard Lebovici, 1985, p. 78 [*Stalin: Studiu istoric al bolșevismului*, trad. de Doina Jela Despois, Humanitas, București, 1999, p. 72 – n. tr.].

3. *Apud* Carlos Franqui, *Journal de la révolution cubaine*, Le Seuil, 1976, p. 91.

4. Philip Short, *Pol Pot, anatomie d'un cauchemar*, Denoël, 2007, pp. 98–99.

5. Francis Deron, *Le Procès des Khmers rouges*, Gallimard, 2009, p. 153.

6. „Lettre aux ouvriers américains“, în Lénine, *Œuvres*, t. 28, Institut Marx-Engels-Lénine, Éditions Politiques d'État, Moscou, 1950 [V.I. Lenin, „Scrisoare către muncitorii americani“ (20 august 1918), în V.I. Lenin, *Opere complete*, vol. 37, Editura Politică, București, 1965, p. 58 – n. tr.].